

Dr. ZAGORKA BRUNSKO

Docent Fakulteta za turizam i vanjsku trgovinu u Dubrovniku

ŠVEDSKI MODEL I NJEGOVE PROMJENE

UDK: 330.342.14

Stručni rad

Primljeno: 06.06.1994.

Sažetak

Švedski model države blagostanja u novim uvjetima doživio je velike pretvorbe. Došlo je do promjena osnovnih karakteristika modela. Na te promjene utjecali su vanjski i unutrašnji čimbenici. Činjenica je da je u novije vrijeme cijela ideja "države blagostanja" u europskim uvjetima i svjetskim razmjerima ozbiljno uzdrmana. Suvremeni gospodarski problemi, s kojima je suočen najveći broj zemalja su: inflacija, porast nezaposlenosti i zastoji ekonomskog rasta. Ovi problemi nisu mimoišli ni razvijene zemlje Zapada. Problem stagflacije nije moguće riješiti klasičnim mehanizmima državnog posredovanja. Zato se mijenjaju ciljevi, oblici i mehanizmi državnog posredovanja. U ekonomskoj sferi naglasak je na jačem djelovanju tržišnih mehanizama. Međutim, istodobno je došlo i do jačanja tržišnih odnosa u socijalnoj sferi.

U nordijskim zemljama, u kojima su socijalna prava najšira, došlo je do njihovog rezanja, ali ne u toj mjeri da se može govoriti o propasti države blagostanja.

U ovom radu dat je osvrt na švedski model i na krupne promjene koje su se zbile u švedskom gospodarstvu danas.

Ključni pojmovi: *Švedski model, država blagostanja, ekonomska politika, socijalna politika, porezi, javni sektor*

UVOD

Švedska je uspostavila prepoznatljiv model države blagostanja. Poznata je po visokim socijalnim standardima i ekonomskoj snazi. Razradeni mehanizam državnog posredovanja u socijalnoj sferi društva pružao je velike mogućnosti svim društvenim kategorijama. Kao takav, švedski model države blagostanja bitno se razlikovao od modela države blagostanja u drugim zemljama (npr. u Velikoj Britaniji, SAD i sl.).

Švedski model se već decenijama nalazi u centru brojnih ekonomskih, socioloških, politoloških i drugih rasprava. Bio je predmet polemike među teoretičarima raznih orijentacija. Izazovna su bila socijalna dostignuća modela, ali i ekonomske posljedice razvijene socijalne politike. Danas je model ponovo u centru pozornosti, ali kao predmet oštih kritika, posebno od strane neoliberala, koji na primjeru Švedske ukazuju na potrebu sužavanja državnog posredovanja u socijalnoj sferi društva.

Naime, u novije vrijeme, Švedsku (kao i ostale razvijene države blagostanja) potresaju ekonomski problemi izazvani dubokim ustrojnim poremećajima. Ekonomska politika suočena je sa oštrom recesijom, povećanjem inflacije, porastom nezaposlenosti i budžetskom neravnotežom. Spomenuti problemi odrazili su se i na izbornim rezultatima 1991.godine, kad su švedski socijaldemokrati, nakon dugogodišnje prevlasti na političkoj sceni, doživjeli izborni neuspjeh. Dugo vremena, Švedska je bila poznata kao zemlja "srednjeg puta" koja se postupno kretala od zaostale države ka svom položaju najrazvijenije od svih država blagostanja. Nove promjene toliko su izrazite da su dovele u pitanje osnovne karakteristike modela, koje su model godinama činile prepoznatljivim.

Sadašnje vrijeme promjena karakterizira individualizam i internacionalizacija.

Imajući u vidu sveukupne težnje društveno-ekonomskog razvoja, za očekivati je da će se daljnji razvoj Švedske zasnivati na jačem djelovanju tržišnih mehanizama.

RAZVOJ I KARAKTERISTIKE ŠVEDSKOG MODELA

Smatra se da švedski model ima svoje korijene u filozofiji i tradiciji švedskog društva. Švedski stavovi prema odgovarajućoj ulozi države u ekonomskim aktivnostima oblikovali su se u proteklih nekoliko stoljeća, pri čemu je dubok utjecaj izvršila švedska tradicija i običaji.

Prvi korak prema državnim oblicima pomoći učinjen je još u osamnaestom stoljeću, kada je donesen Zakon o siromašnima, kojim je švedska Vlada prihvatila nužnost državnog posredovanja u domeni ekonomske i socijalne pomoći ugroženim obiteljima.

Duh zajedništva i jednakosti duboko je utkan u švedsko društvo, a pretpostavlja se da je osnovni razlog tome u teškim klimatskim uvjetima u kojima ljudi žive i zbog kojih su oduvijek bili upućeni jedni na druge.

U ekonomskoj oblasti za oblikovanje modela veliko je značenje imala švedska škola i njezin rodonačelnik K.Wicksell, koji je bio pristaša jačeg miješanja države u privrednu oblast, jačanja radničkog pokreta i većeg oporezivanja bogatijih slojeva. Smatrao je da državne rashode treba racionalno proširiti.

U knjizi "Lectures on Political Economy" (proučavanje političke ekonomije, 1901. i 1906.), smatra da slobodna konkurencija može osigurati uvećanu proizvodnju, ali ne i uvećano zadovoljenje potreba. Zato je "korisno svako uplitanje u suparništvo koje mijenja cijenu i na taj način izaziva drukčiju raspodjelu imovine u korist većine."¹ Od ostalih markantnih predstavnika štokholmske škole treba spomenuti E. Lindhala, B. Ohlina, G. Myrdala i E. Lundberga. Oni su zagovarali stabilizacijsku politiku

1 Nav. prema A.Dragičević: Ekonomski leksikon, Informator, Zagreb, 1991.

utemeljenu na deficitarnom budžetiranju, javnim radovima i višim porezima, čime su predujmili J.M.Keynesa. Tridesetih godina ovog stoljeća Švedsku je, kao i mnoge druge zemlje, pogodila velika ekonomska kriza. Kriza je najdrastičnije pogodila poljoprivredu, ali je dovela do velikog porasta nezaposlenosti, pada proizvodnje i štrajkova u industriji.

Nakon što je 1932. godine na izborima pobijedila Socijaldemokratska stranka, na čelu sa Perom Alhinom Hanssonom, prevlast je dobila nova ekonomska politika, čiji je osnovni cilj bio obnoviti postojeći društveni sustav, usavršiti ga i učiniti humanijim, primjenom niza praktičnih mjera, zakonskih propisa, socijalnog osiguranja, politike pune zaposlenosti i sl.

Švedski ekonomisti prihvaćaju u to vrijeme vodeće teorijske postavke i ideje J.M.Keynesa, nastojeći ih prilagoditi švedskoj privrednoj i društvenoj realnosti.

Keynesova ideja o pravednijoj raspodjeli nacionalnog dohotka, prihvaćena je i oživotvorena kroz sustav javnih radova, državne kredite, financijske i ekonomske planove, socijalno osiguranje, stambenu politiku, politiku zaposlenosti i sl. Za oživotvorenje složnog sustava praktičkih mjera i preinaka, a posebno za rješavanje tada gorućeg problema visoke nezaposlenosti, bila je potrebna znatno veća uloga države u privrednom i društvenom životu zemlje.

U oblasti socijalne politike poduzet je čitav niz mjera koje su postupno stvarale osnovu za folkhemmet ili "kuću naroda", u kojoj, po mišljenju P.A.Hanssona, treba prevladavati: jednakost, obzirnost, suradnja, pomoć ili, primijenjeno šire na narod ili građane, "kidanje svih socijalnih barijera koje dijele građane na privilegirane i zaboravljene, vladare i ovisne, bogate i siromašne..."²

Tvorcem švedskog modela s razlogom se smatra socijaldemokracija, koja je vladala političkom scenom (sama ili u koaliciji), gotovo bez prekida, od 1932. godine sve do parlamentarnih izbora 1991. godine.³ Uspon švedskog modela izrazit je u periodu od 1950. godine do prve naftne krize, 1973/74. godine. To je razdoblje u kome je Tage Erlander bio vodeća ličnost švedske politike i u kojem je Švedska bila uspješnija od bilo koje druge visoko industrijalizirane zemlje u povezivanju pune zaposlenosti, stabilnosti cijene, izjednačavanju nadnica i plaća i sl. Dobri odnosi između socijaldemokratske Vlade i krupnog kapitala, koji su se u to vrijeme održavali, stvorili su bitne preduvjete za brz ekonomski i socijalni napredak. Švedski "srednji put" predstavljao je najuspješniji pokus socijaldemokracije. Kombinirajući tržišnu privredu sa jakim mehanizmima socijalne zaštite, uspio je stvoriti društvo snažnih poduzeća i visokih socijalnih standarda. Švedski društveni sustav proglašen je najliberalnijim sustavom društvenih odnosa, čija je osnovna vrijednost u poštivanju ljudskih prava i sloboda, bez obzira na tradicionalnu strukturu društva. Ono po čemu je švedski model godinama bio prepoznatljiv su njegova bitna obilježja: 1) sveobuhvatan i veoma razvijen sistem društva blagostanja, 2) miroljubivi i učinkoviti odnosi između rada i kapitala, 3) vanjska politika koja se temelji na neutralnosti i aktivnom uključivanju švedske u međunarodne odnose i 4) stil stvaranja i donošenja odluke.

2 Nav. prema: Š.Deren - Antonjak: Švedski model, Naše teme br 5/1990, str 1101.

3 Prekidi u vladavini SAP-a (Socijaldemokratske stranke) bili su samo 1939.godine, kada je vlast preuzela Seljačka stranka, te u periodu vladavine liberala i konzervativaca (od 1976 - 1982.)

Sveobuhvatan sustav društva blagostanja poprimio je široke razmjere nakon drugog svjetskog rata, kada je počelo brzo provođenje socijalnih obnova, čiji je osnovni cilj bio "blagostanje za sve". Ove obnove obuhvatile su u četrdesetim, pedesetim i šezdesetim godinama sve grupe ljudi, ovisno o visini prihoda. Omogućile su švedskim državljanima uživanje u visokom stupnju jednakosti u oblasti socijalne zaštite, te u ostvarenju prava na materijalne i druge povlastice.

Socijalna politika temeljila se na općem socijalnom osiguranju, različitim povlasticama za djecu, porodilje, potporama za slučaj bolesti, nezaposlenosti, sustavu dopunskih mirovina i sl. Što se tiče umirovljenika, država se pobrinula za brojne mjere čija je svrha očuvanje dostignutog standarda. Ovdje treba spomenuti zajamčene mirovine koje se isplaćuju svakom starijem od 65 godina, na koji se nadograđuje tzv. ATP sustav koji jamči mirovinu ovisnu o visini prihoda ostvarenog za vrijeme rada. Pored spomenutog sustava mirovinskog osiguranja, postoji i niz drugih programa financijskih od strane lokalnih vlasti namijenjenih umirovljenicima.⁴

Usporedo sa socijalnim obnovama, tekao je i snažni proces obnove obrazovanja, pri čemu je naglasak na neprekidnom obrazovanju. Provođenje navedenih obnova i mjera imalo je za posljedicu brzo širenje javne nadležnosti, tako da se u periodu od 1960. do 1980. broj zaposlenih u javnoj nadležnosti utrostručio, da bi u dvadesetim zapošljavanje u ovoj nadležnosti počelo opadati zbog teškoća u doplaćivanju.⁵

Švedski državni zahvat postao je prepoznatljiv i po aktivnom zahvatu na tržištu rada. Tipična uzročica vezana za moral švedskog društva je da je "čitava nacija u rodu". U ovoj oblasti država je upriličila široke programe, počev od javnih radova pa do osposobljavajućih centara za invalide. Politika pune zaposlenosti imala je prednost u odnosu na osiguranje za slučaj nezaposlenosti. (Kronična nezaposlenost vodi ne samo u siromaštvo, već i u neaktivnost i ravnodušnost). Svrha modela tržišta rada bila je postići nagodbu između nezaposlenosti i inflacije, odnosno, model je bio osmišljen na način da omogućiti nisku nezaposlenost i nisku inflaciju. To je dugo vremena i uspijevalo, pa stopa nezaposlenosti nije bila veća od 3,5%, a sve do osamdesetih godina inflacija se držala evropskog prosjeka.⁶

Model tržišta rada se temeljio na trima osnovnim postavkama: 1. Takozvana "solidarna" politika plaća, čiji je osnovni cilj bio smanjenje razlika u plaćama, što se provodilo naprednim oporezivanjem. Zamisao takve politike je omogućiti jednaku plaću za jednaki rad, kako bi se pokrenula pokretljivost radne snage iz nisko plodne u visoko plodne nadležnosti. Nedostatak takve politike plaća bio je u tome što su sindikati vremenom spomenutu solidarnost prenasglasili, tako da su razlike u plaći između različitih zanimanja i nivoa obrazovanja bivale sve manje, što je kod radnika utjecalo na smanjivanje motivacije i želje za stjecanjem novih zvanja.

4 To su npr: Pomoć pri spremanju hrane, organizaciji prijevoza, pomoć pri održavanju stanova, različiti programi rekreacije i sl. (Vidjeti o tome detaljnije u: T.Tannien: "The Nordic Security System Under the Pressure of Change" / Course: Social Work and Social Welfare in the Nordic Countries, IUC Dubrovnik, od Center za rehabilitaciju "Zagreb", Zagreb 1992.

5 Rast javnih izdataka kretao se od 27 milijardi kruna u 1960. do 337 milijardi kruna u 1980. godini.

6 Početkom devedesetih stopa nezaposlenosti kretala se oko 1,4%

2. Aktivnim vladinim mjerama nastojalo se preusmjeriti nezaposlene na nove poslove. Programi preobrazovanja odigrali su važnu ulogu u povećanju pokretljivosti radne snage. Državno unapređivanje novih poslova u privatnoj nadležnosti također je omogućilo povećanje broja novih radnih mjesta.

3. Daljnja karakteristika politike zapošljavanja bila je centralizirano dogovaranje razine plaća, što je bilo od bitne važnosti za provođenje solidarne politike plaća. Vjerovalo se da takvo dogovaranje pridonosi porastu razine plaća u skladu sa mogućnostima gospodarstva. Sustav centraliziranog dogovaranja plaća propao je 1980. godine. Te godine sindikati nisu prihvatili savjete o potrebi smanjivanja plaća radi problema s kojima se suočilo švedsko gospodarstvo. Osim toga, mnoge tvrtke su uvele nove oblike nagrađivanja, prihvatljivije od sindikalnog dogovaranja.

Spomenuti problemi nastali su zbog švedske želje za punom zaposlenošću, odnosno nesklonosti da se inflacija smanjuje porastom nezaposlenosti.

Međutim, činjenica je da je Švedska upravo zahvaljujući aktivnoj politici zapošljavanja uspjela ostvariti upečatljive ishode (uspjela je smanjiti stopu nezaposlenosti uz stabilnu inflaciju)⁷. Politika pune zaposlenosti imala je posebno značenje s gledišta porezne politike, jer što je veći broj zaposlenih, veći je broj i poreznih obveznika.

Fiskalna politika zauzima značajno mjesto unutar švedskog modela. (Ona je glavno oruđe razvijene države blagostanja). Sastoji se od porezne politike i politike opće potrošnje (budžetska politika, javni rashodi). Švedski model karakterizira visoko, napredno oporezivanje. Oporezivanje s jedne strane ima značaj za financiranje razgranatog sustava mjera države blagostanja, dok s druge strane, predstavlja važno oruđe preraspodjele dohotka⁸. Mjere i programi socijalne politike iziskuju velika financijska sredstva. Slično je sa izgradnjom temeljnih djelatnosti. Najveći dio tih sredstava prikuplja se oporezivanjem.

Budžetska politika (politika opće potrošnje) često je u Švedskoj primjenjivana u svrhu odstranjivanja recesije, nezaposlenosti i inflacije izazvane potražnjom. U tu svrhu financirana je izgradnja objekata od zajedničkog interesa, kao što su: ceste, škole, bolnice i sl.

U oblasti monetarne politike glavno mjesto pripada Švedskoj centralnoj banci (Sveriges Riksbank), preko koje Vlada ima načina utjecati na poslovanje ostalih banaka. Ova ustanova ima veliko značenje ne samo za provođenje monetarno-kreditne politike, već i za provođenje ekonomske politike uopće.

Drugo obilježje po kojem je švedski model bio godinama prepoznatljiv su miroljubivi odnosi između kapitala i rada na tržištu radne snage. Njihovu osnovicu predstavlja sporazum sklopljen 1938. godine između sindikalne konfederacije radnika (LO) i konfederacije poslodavaca (SAF). Suštinu tog sporazuma čini nagodba, odnosno spremnost obaju strana na međusobne ustupke. Obje organizacije, tijekom proteklih

7 Vidjeti o tome detaljnije u Bo Jangenas, *The Swedish Approach to Labor Market Policy*, Stockholm 1985, str. 30. (Usp. Š. deren - Antoljak, *Švedski model*, Naše teme br. 5., 1990, str 1106.

8 Vidjeti o tome detaljnije u: Stig Hadenius, *Swedish Politics During the 20th Century*, Stockholm 1988, str. 176.

decenija širile su nazočnost u gotovo svim važnim oblastima društvenog života i ekonomske politike. Kolektivni pregovori postali su posebno znakoviti ne samo zbog propisane visine nadnice i dužine radnog vremena, nego i zato što su proširili krug pitanja na sve odnose koji se tiču uvjeta rada (sudjelovanje LO u odlučivanju o uvođenju novih tehnologija, preobrazovanju radnika u slučaju tehnološkog viška te smanjenju broja radne snage)⁹.

Centralizacija procesa pregovaranja dostigla je vrhunac kad je model bio u zenitu, da bi u novije vrijeme sve više dolazio do izražaja proces decentralizacije kolektivnog pregovaranja.

Međutim, tijekom sedamdesetih i početkom osamdesetih godina došlo je do velikih promjena. Važan pokazatelj tih promjena bili su sve češće obustave rada radnika, dok su pregovori o nadnicama postali mnogo teži zbog ekonomskog opadanja moći.

Što se tiče švedske vanjske politike koja također predstavlja razlikovno obilježje modela, ona se temelji na neutralnosti. To znači da se Švedska u doba mira suzdržava od vojno-političkih saveza kako bi ostala neutralna u slučaju rata.

Drugo obilježje vanjske politike je aktivno uključivanje Švedske i dinamičke tijekove međunarodnih odnosa kroz doprinos radu UN, kroz pružanje raznih oblika pomoći zemljama i razvoju i slično. Na poticaj Švedske 1960. godine nastala je EFTA, trgovinski odnosi sa EZ-om sve su razvijeniji. Švedska je član Nordijskog vijeća, članica je OECD-a, također je u članstvu brojnih drugih sporazuma o slobodnoj trgovini (np. GATT-a) i konferencija upriličenih u svrhu razvoja slobodne trgovine (npr. UNCTAD).

Švedski parlament, u prosincu 1990. godine, složio se da bi za Švedsku od nacionalnog interesa bilo članstvo u EZ, pa je s tim u svezi podnesen 1. srpnja 1991. godine službeni zahtjev za primanje u EZ. (Pregovori oko ulaska u EZ predviđeno je da traju do 1995. godine, odnosno do službenog ulaska Švedske u EZ). Daljnje razlikovno obilježje švedskog modela je stil stvaranja i donošenja odluka koji je prožet politikom sporazuma. To podrazumijeva sposobnost dijela centralnih političkih čimbenika da se suglase oko glavnih problema od interesa za razvoj i funkcioniranje društva, uvažavajući pritom različite stavove. Ti čimbenici su: političke stranke, ekonomske interesne skupine i jaka birokracija.

KRIZA ŠVEDSKOG MODELA

Švedski model je svoj vrhunac doživio u periodu između pedesetih i sedamdesetih godina. Od sredine sedamdesetih i početkom osamdesetih godina, švedsko društvo počinje doživljavati promjene, koje su po ocjeni nekih istraživača izazvale krizu švedskog modela. Po nekima, promjene su toliko izrazite da se sadašnju fazu može opisati kao "kraj ere švedskog modela"¹⁰.

9 Zahvaljujući spremnosti obaju strana da čine ustupke, LO je znatno proširio okvir kolektivnog pregovaranja, odnosno povećao broj industrijskih grana na koje se pregovori odnose.

10 Na to je upozorio prof. Olaf Petersson sa sveučilišta u Uppsali. Petersson je glavni voditelj nacrta "Studij vlasti i demokracije u Švedskoj". Rezultati petogodišnjeg istraživanja grupe švedskih istraživača na čelu s Peterssonom, potvrdili su da je švedski

Naime, glavni uzročnik poremećaja sredinom sedamdesetih godina je duboka ustrojna kriza koja je zahvatila gotovo sve zemlje, pa tako i švedsku privredu. Glavni problemi koji su se javili u tom periodu su: usporen privredni rast, inflacija (stagflacija), budžetski i vanjsktrgovinski deficit. Zbog ekonomske recesije učestale su obustave rada radnika, pa je i solidarna politika nadnica dovedena u pitanje. Odnosi između rada i kapitala također su uzdrmani, čemu je pridonijela i odluka Palmeove Vlade o osnivanju tzv. radničkih fondova. (Prema Zakonu o osnivanju radničkih fondova, tvrtke koje ostvaruju superprofite morale su u tzv. eksperimentalnom razdoblju (do 1990. godine) izdvajati u radničke fondove 20% svog neto superprofita.) Fondovi su doveli do sukoba između švedske Vlade i najjače švedske sindikalne centrale radnika (LO-a) s jedne strane, te federacije poslodavaca (SAF) s druge.

Švedski ekonomist Eric Lundberg izvršio je raščlambu na polju privrednog razvoja Švedske sedamdesetih godina, te obznanio da teškoće koje su se pojavile tih godina nisu prvenstveno bile ishod tržišne ekonomije, nego posljedica loše Vladine politike¹¹.

Lundberg je razmatrao izbor: socijalistički planski sustav ili tržišna privreda sa učinkovitim tržištem kapitala i tržištem rada. Cilj drugog izbora je da učešće javne nadležnosti dovede u omjer s učešćem u DP koji postoji kod drugih usporedivih zemalja. Najveći problem s kojim se suočila švedska socijaldemokracija kriznih sedamdesetih godina bio je neuspjeh ostvarenja vlastite ekonomske strategije. U tim uvjetima ona nije uspijevala riješiti neke goruće ekonomske i socijalne probleme, kao što su održavanje stabilnoga ekonomskog rasta i niskog nivoa inflacije. Sve je to bilo razlogom prekida njezine prevlasti na političkoj sceni u periodu od 1976. do 1982. godine.

Ponovni dolazak socijaldemokrata na vlast 1982.godine, pobudio je velika očekivanja. Predložen je novi ekonomski program čiji je cilj bio osigurati relativno stabilne i visoke stope ekonomskog rasta, visoku plodnost, nisku stopu inflacije i porast zaposlenosti.

Zahvaljujući ekonomskoj politici Kjell - Olofa Feldta, tadašnjeg ministra financija, Švedska je u rekordno kratkom roku od šest godina uspjela ostvariti "ekonomsko čudo", vrativši dug od 90 milijardi kruna i ostvarivši punu zaposlenost, uz smanjenje budžetskog deficita.¹² Sve je ovo trebalo ostvariti bez smanjenja izdataka za sustav mjera države blagostanja. Spomenutim povoljnim kretanjima u to vrijeme pogodovala je povoljna međunarodna konjunktura (pad cijena nafte i porast cijena pulpi), što se posebno odrazilo na švedsku trgovinu, koja je u razdoblju između 1986. i 1988. godine bila vrlo dinamična i konkurentna. Međutim, Vlada nije uspjela sniziti inflaciju na prosjek zemalja OECD-a.

socijalni sustav prošao kroz vrlo duboke i temeljite promjene koje ukazuju na kraj ere švedskog modela. (Vidjeti o tome i Olof Petersson: "Democracy and Power in Sweden", Scandinavian Political Studies, Vol 14, No 2, 1991, str. 190.)

11 Lundberg Eric: Perspektive buduće švedske ekstremne alternative, u knjizi Sweden... str. 217-221. (nav. prema R. Džunov: Uloga države u švedskoj privredi, Ekonomika br 2, 1991.)

12 Vidjeti o tome detaljnije u Š.Deren - Antoljak, Švedska politika i parlamentarni izbori 1991, Politička misao br. 4/91, str. 83.

Početak 1990.godine, švedsko gospodarstvo se ponovo suočava sa recesijom. Okolnosti ponovo nalikuju onima iz sredine sedamdesetih godina (povećanje inflacije, porast nezaposlenosti, produktivnost, neravnoteža platne bilance). Inflacija je sredinom 1990.godine premašila 11%, što je posljedica ponovnog skoka cijena energenata. Domaća izvozna potražnja u 1989.godini povećala se za cca.3,5%, što je u uvjetima pune zaposlenosti privrede prouzročilo dva puta brži rast uvoza od rasta industrijske proizvodnje¹³.

Socijaldemokratska Vlada je, u proljeće 1990.godine, predložila novi akcijski program mjera, koji je izazvao negodovanje radnika, budući da je uključio zakonsko zamrzavanje plaća i zabranu obustave rada. Glasovanje u Riksdagu o novom paketu ekonomskih mjera izazvalo je krizu Vlade i dovelo do njene ostavke. Nakon neuspjeha nesocijalističkih stranaka u formiranju nove Vlade, dotadašnji prvi ministar ili lider socijaldemokrata, Ingvar Carlsson, ponovo je došao na čelo obnovljene socijaldemokratske Vlade. On je donio novi paket mjera za rješavanje krize, koji je sadržavao obnovu poreskog sustava, te sužavanje izdataka za javni sektor. Spomenute obnove koje su imale ograničavajući karakter, dovele su do velikih promjena u sustavu države blagostanja. Proces značajnijeg snižavanja poreza na dohodak, otpočet još 1982.godine, nastavio se. (Međutim, i dalje se Švedska ističe kao zemlja koja ima jedan od najviših nivoa poreza).

U prvoj fazi obnove najviša marginalna stopa poreza snižena je na 65% sa nivoa od 72% u 1989.godini. U toku 1991.godine i dalje, uslijedilo je njezino daljnje snižavanje na oko 51%¹⁴.

Po mišljenju Hansa Zetteberga, u "Švedskoj privredi bitno je oporaviti poduzetništvo, koje se u eri države blagostanja moralo prilagođavati nametnutim uvjetima"..." poslije svega (nastavlja Zetteberg) mi želimo društvo koje nije samo privredno već, isto tako, i kreativno"¹⁵.

Za poticanje poduzetništva bitno je smanjenje poreza privrednim subjektima, kako bi ih se motiviralo na bolji rad i veća ulaganja. Mjere za smanjenje javnih izdataka sadržavale su: niže vladine subvencije lokalnim vlastima, smanjenje subvencija za industriju, ukidanje prijevremenog umirovljenja (osim za slučaj invalidnosti i sl.). Ove mjere sadržavale su sužavanje izdataka za cjelokupni sustav socijalističkog osiguranja. Cilj nove ekonomske politike bio je: smanjiti Vladin utjecaj u gospodarstvu, sniziti subvencije i ojačati suparništvo. Činjenica je da su socijaldemokrati počeli usvajati naka rješenja problema, kakva su godinama bila sadržana u prijedlozima oporbenih stranaka. Suštinske promjene u ekonomskoj politici su: 1. odluka švedske Vlade da obnovi ekonomiju u pravcu liberarnijeg tržišta i 2. Povijesna odluka švedske Vlade da zatraži članstvo u evropskoj zajednici. (Ranije je socijaldemokratska Vlada odbacivala mogućnost članstva Švedske u EZ-u pozivajući se na švedsku neutralnost)¹⁶.

13 Nav.prema G.Pešaković: Privredna kretanja u Švedskoj, Pregled svjetske privrede br 3/ 1991, str. 11.

14 Zetteberg Hans L : The Political Values of the 1980 s. (Nav. Prema R-Džunov, Uloga države u Švedskoj privredi, Ekonomika br. 2/ 1991, str.33.

15 Ibid, str. 33.

16 U jesen 1990.god. donesena je deklaracija u kojoj se ističe potreba aktivnog i plodonosnog sudjelovanja Švedske u EZ-u.

Tržišna orijentacija socijaldemokratske Vlade izražavala se u privatizaciji odsječaka industrijskog sektora, koje je dotada kontrolirala država, kao i u liberalizaciji švedskog sistema poljoprivrede i mreže trgovina na malo.

Tijekom izbornog postupka 1991.godine, u prvi plan su izbile bitne razlike između Socijaldemokratske stranke i oporbenih stranaka u ocjeni švedske ekonomije. Oporba je tražila suštinske promjene. Naglasak je stavljen na radikalno preustrojavanje države blagostanja, na daljnje smanjenje poreza i budžetskih izdataka.

Po mišljenju oporbenih stranaka, Švedska se treba osloboditi "srednjeg puta" između kapitalizma i komunizma (dakle, politike koju su socijaldemokrati provodili gotovo 60 godina).

Oporbene stranke naglašavale su potrebu unapređenja tržišne ekonomije, povećanje konkurentnosti gospodarstva, poticanjem više ulaganja, više istraživanja, više razvoja....

Neuspjesi u ekonomskoj i socijalnoj politici bili su glavni razlozi zbog kojih je socijaldemokratska Vlada I.Carlssona u predizbornoj kampanji pretrpjela mnogo kritika. Na parlamentarnim izborima, u travnju 1991.godine, nesocijalistički blok, koji tvore: Stranka umjerenih, Liberama stranka, Stranka centra i Kršćansko-demokratska stranka, osvojio je 170 mjesta u Riksdagu ili 46,6% glasova, a ljevica, odnosno socijalistički blok (Socijaldemokrati i Stranka ljevice) 154¹⁷.

Nakon više od 55 godina prevlasti švedskom političkom scenom, Socijaldemokratska stranka je otišla u oporbu.

Nova švedska koalicijska Vlada na čelu sa Carlom Bildtom nastoji pokrenuti Švedsku udesno.

ŠVEDSKO GOSPODARSTVO DANAS

Danas je švedsko gospodarstvo suočeno sa ozbiljnim problemima. Švedska, s 8,5 milijuna stanovnika, najveća od zemalja EFTA, nalazi se u snažnoj recesiji, čiji su pojavni oblici: opadanje proizvodnje, porast nezaposlenosti i deficit javnih financija. Bruto proizvod se već treću godinu za redom smanjuje, a u prvoj polovici 1993.godine to smanjenje iznosi 4%. U samo tri godine, nezaposlenost je povećana za 2% na 13%, a proračunski deficit se približava 15% BDP. Javni dug povećan je na iznad 70% BDP, a njegovo servisiranje čini 27% Vladinog proračuna.¹⁸

Porezi su i dalje visoki i čine 53% BDP u usporedbi sa 38% prosječno u EU, pa je smanjenje državnih izdataka neophodno. Činjenica je da su rashodi javnog sektora u Švedskoj veoma visoki i čine cca. 60% BDP. Glomazni javni sektor (koji zapošljava 40% radnika Švedske) također usporava rast gospodarstva. Inertno gospodarstvo usporeno reagira na smanjenje poreza koje država nastoji uskladiti s razinom u zemlji EU.

17 Š.Deron - Antoljak, Švedska politika i parlamentarni izbori 1991, Politička misao br. 4/1991, str. 94.

18 Gospodarska kretanja u zemljama EFTA, Svjetsko gospodarstvo (bilten) br. 11/1993, str. 4.

Posljedice pregrijanog gospodarstva iz osamdesetih godina sada dolaze na vidjelo. Ozbiljne pogreške iz ranijeg vremena su preekspanzija potrošnje i preveliki pritisak na plaće.

Želja da se zaposlenost smanji ispod 2% (ispod prirodne stope), izazvala je inflaciju potražnje i s njom povezane probleme. Socijaldemokrati su odbijali pomisao da se problem inflacije rješava povećanjem nezaposlenosti i strogom monetarnom politikom. Uzroci budžetskih problema su rastući izdaci za različite socijalne programe i programe pomoći industriji. Osim toga, današnja kriza pojačana je problemima u cjelokupnom svjetskom gospodarstvu. Svjetske strukturne promjene, potaknute krahom socijalizma na Istoku, posebno rastuća nezaposlenost, devalvacija rada kao opća pojava i inflacija, odrazili su se i na švedsku ekonomiju. Po mišljenju uglednih švedskih ekonomista i državnika, danās je potrebno poduzeti hitne reforme za državu blagostanja.¹⁹

"Država blagostanja građana je naporeda s industrijalizacijom i ima sve značajke starih industrija", kaže belgijski premijer Jean-Luc Dohaene. To su: uniformnost, centralizacija i rigidnost, što odgovara razvijenim društvima.²⁰

Po mišljenju švedskog premijera C. Bildta "država blagostanja u Švedskoj s vremenom je dovela do enormnog porasta državnih izdataka uz istodobno brzo smanjenje gospodarskog rasta."²¹

Centralizirana uprava ne ostavlja više građanima velike mogućnosti izbora. Zato bi bilo potrebno izmijeniti mirovinsko i zdravstveno osiguranje kao i sustav pomoći nezaposlenima. Šveđane bi iznova trebalo potaknuti na rad i štednju, smatra Bildt.

Vlada K. Bildta, danas, za rješavanje novonastalih gospodarskih problema sve više koristi iskustva ostalih razvijenih zemalja: liberalizaciju ekonomije, privatizaciju javnog sektora, labaviju fiskalnu politiku i sl. Ide se za smanjenjem poreza kako bi se potakla proizvodna ulaganja i osnivanja novih poduzeća. Očigledna je težnja jačanja socijalne politike zasnovane na tržištu. Švedski model države blagostanja nastoji se danas prilagoditi novoj ekonomskoj realnosti. Promjene izazvane krizom, urodile su novim idejama oko rješavanja socijalnih problema. Prevladava mišljenje da u visoko razvijenoj državi blagostanja, obnova sustava socijalne sigurnosti ne može više ovisiti o centralnim vlastima. Treba potaknuti ljude da se više brinu sami o sebi, a da se manje oslanjaju na državu. S tim u svezi, u socijalističkoj oblasti naglasak se stavlja na privatnu inicijativu, kako bi se smanjili socijalni troškovi. Značajna uloga namijenjena je obitelji i malim zajednicama kao što su sela, mala urbana naselja i male lokalne zajednice, od kojih treba dolaziti snaga poticaja i koje trebaju preuzeti veću ulogu u zbrinjavanju ljudi i zadovoljenju njihovih potreba. Potrebne usluge na taj način nastoje se što više približiti korisniku. Da bi se osigurale socijalne službe za socijalno ugrožene osobe, čini se poželjnim model s tri izvora za stvaranje socijalnih usluga: 1. glavna usluga će se i dalje osnivati na nivou lokalnih vlasti (briga za stare i hendikepirane osobe). 2. državnim uslugama bit će pridodane usluge neprofitnih organizacija i

19 O tome se raspravljalo na Svjetskom gospodarskom forumu u Davonu, održanom početkom 1994.

20 Europa napušta državu blagostanja (Svjetski gospodarski forum u Davosu), Vjesnik, Zagreb, 3. veljače 1994.

21 Ibid.

dobrovoljnih organizacija; 3. Komercijalne usluge predstavljat će dodatni izvor za one koji to sebi mogu priuštiti.²²

Da bi sve to mogle provesti, lokalne vlasti trebaju biti potpomognute modernim zakonima o zaštiti, koji trebaju osigurati jednakost postupaka kao i odrediti mjerila za pružanje usluga.

Danas se sve više umjesto nacrtu "Welfare State", razvija nacrt "Welfare Pliralism". Nove ideje u socijalnoj politici slijede oživljavanje civilnog društva.

ZAKLJUČAK

Velike promjene koje su u novije vrijeme zahvatile švedski gospodarski i socijalni sustav, pokazale su, da je periodu kojeg je karakteriziralo osvajanje javnog sektora, centraliziranom kolektivnom pregovaranju, utemeljenom na povijesnoj nagodbi između rada i kapitala, te centralnom planiranju, došao kraj.

"Nije moguće okrenuti kazaljke sata unatrag", zaključuje prof. O.Peterson u nacrtu "Studij vlasti i demokracije u Švedskoj". Budući da je individualizam važno obilježje sadašnjeg vremena promjena, Peterson, a i ostali istraživači, tvrde da će švedska Vlada u budućnosti više pozornosti morati posvetiti ključnim pitanjima: kako postići ravnotežu između društva i pojedinca, između socijalnog blagostanja utemeljenog na kolektivnim načelima i želje za individualnim slobodama.²³

Švedski model države blagostanja je dugo vremena uspijevao građanima osigurati blagostanje, međutim, nameće se pitanje, da li je to moguće u novim izmijenjenim uvjetima, kada strukturni problemi izlaze na vidjelo, uopćavajući porast inflacije i nezaposlenost?

Otuda su proizišla nastojanja da se model države blagostanja prilagodi novim uvjetima, pa je počelo postupno redefiniranje pojma države blagostanja. Zasad se kao prihvatljivo rješenje nametnulo ograničenje državnih rashoda, obroka poreznog sustava (u smislu daljnjeg sniženja poreza), te jačanje poduzetništva i stavljanje akcenta na djelovanje tržišta i tržišnih zakonitosti.

22 Timo Tanninen: *The Nordic Social Security System Under the Pressure of Change, Course: Socijal Work and Socijal Welfare in the Nordic Countries*, IUC, Dubrovnik 1992. (Tisak: Centar za rehabilitaciju "Zagreb", Zagreb 1992).

23 O.Petersson, *Democracy and Power in Sweden*, Scandinavian Political Studies, Vol 14., No.2.1991, str. 190.

LITERATURA

- Deren - Antonijak, Š., Švedski model, Naše teme br. 5, 1990.
- Deren - Antonijak, Š., Švedska politika i parlamentarni izbori 1991, Politička misao br. 4, 1991.
- Džunov, R., Uloga države u Švedskoj privredi, Ekonomika br. 2/1991.
- Gospodarska situacija u zemljama EFTA, Bilten "Svjetsko gospodarstvo" br. 11, 1993.
- Hadenius, S., Swedish Politics During the 20 th Century, The Swedish Institute, 1985.
- Hadenius, S., Lindgren, A., On Sweden, The Swedish Institute, 1992.
- Olsson, S.E., Towards a Transformation of the Swedish Welfare State, Stockholm, 1987.
- Pešaković, G., Privredna kretanja u Švedskoj, Pregled svetske privrede br. 3, 1991.
- Petersson, O., Democracy and Power in Sweden, Scandinavian Political Studies, Vol. 14, No.2, 1991.
- Soydan, H., Social Welfare in the Nordic Countries (Tečaj: Socijalni rad i socijalna skrb u nordijskim zemljama, IUC, Dubrovnik, 1992.)
- Tanninen, T., The Nordic Social Security System Under the Pressure of Change, (Tečaj "Socijalni rad i socijalna skrb u Nordijskim zemljama, IUC - Dubrovnik, 1992.
- "Vjesnik", Zagreb, brojevi od 31. 1. 1994 i 4. 2. 1994.

Dr. Zagorka Brunsko

THE SWEDISH MODEL AND ITS ALTERATION

Summary

Under the new conditions, the Swedish model for a prosperous country has undergone great transformations. Changes occurred in the basic characteristics of the model. These changes were influenced by external and internal factors. The fact remains that in recent times the entire idea of a "prosperous state", viewed through european and global dimensions, has been seriously shaken. Economic problems of the times, faced by the majority of countries, are: inflation, high unemployment and a halt in economic growth. These problems have not bypassed the developed countries of the West. The problem of stagflation cannot be solved by the classical mechanism of state intervention. To this end, a change is made in the goals, forms and mechanisms of state intervention. In the economic sphere, the emphasis is on the stronger effect of market mechanisms. However, a strengthening of market relations in the social sphere occurs at the same time.

In Nordic countries, where social rights are the most widespread, cutbacks have occurred, but not to the extent that one could speak of ruining the state's prosperity.

An insight into the Swedish model has been given through this work and into the major changes the Swedish economy has undergone today.

Key words: *Swedish model, state prosperity, political economy, social politics, taxes, public sector.*